

Hela havet stormar: Gränstvister, nationalism och energipolitik i östra Medelhavet

Aron Lund

IAUGUSTI 2020 BLOSSADE svåra spänningar upp i östra Medelhavet, efter ett drygt år med ökande motsättningar kring turkisk gasprospektering i havet utanför Grekland och Cypern. Flera länder skickade sjö- och flygstridskrafter för att samöva med grekiska/cypriotiska styrkor, däribland Frankrike och Förenade arabemiraten.

Läget var fortfarande oroligt i slutet av november, samtidigt som temperaturen börjat stiga även i Cypernfrågan. Ingen sida tycks söka öppen militär konflikt, men det går inte att bortse från risken för begränsad eller oavsiktlig upptrappning. EU eller enskilda medlemsstater – främst Grekland och Cypern – kan även komma att utsättas för svårhanterliga ickemilitära påtryckningar, exempelvis på migrationsområdet. Krisen är överhuvudtaget mycket besvärande för både EU och NATO, vars beslutsprocesser är sårbara för obstruktion från enskilda medlemsstater.

Bakgrunden till Turkiets agerande står att finna i tre sammanflätade problemkomplex:

- *Gränstvister och havsrätt.* Turkiet är inblandat i en mängd segdragna havsgränsdispyter med Grekland och Cypern. Bland tvisteämnena märks rätten till olika småöar, Turkiets ockupation av norra Cypern, samt skilda perspektiv på FN:s havsrättskonvention.
- *Turkiets nya utrikespolitik.* Erdoğanregeringens omläggning av Turkiets utrikespolitik under 2010-talet har mottagits fientligt av flera länder i Mellanöstern. Turkiets förbindelser med USA, EU och NATO har också lidit skada, medan banden till Ryssland har stärkts.
- *Energipolitiken i östra Medelhavet.* Stora naturgasresurser upptäcktes i östra Medelhavet under 2010-talet. Detta har skapat incitament för regionalt samarbete, men samtidigt tvingat upp gamla tvister på agendan. Flera stater har inlett ett samarbete som utestänger Turkiet.

Dessa tre frågor diskuteras i detalj nedan. Därefter följer en beskrivning av krisförloppet och en avslutande analys av Turkiets agerande och motiv.

GRÄNSTVISTER OCH HAVSRÄTT

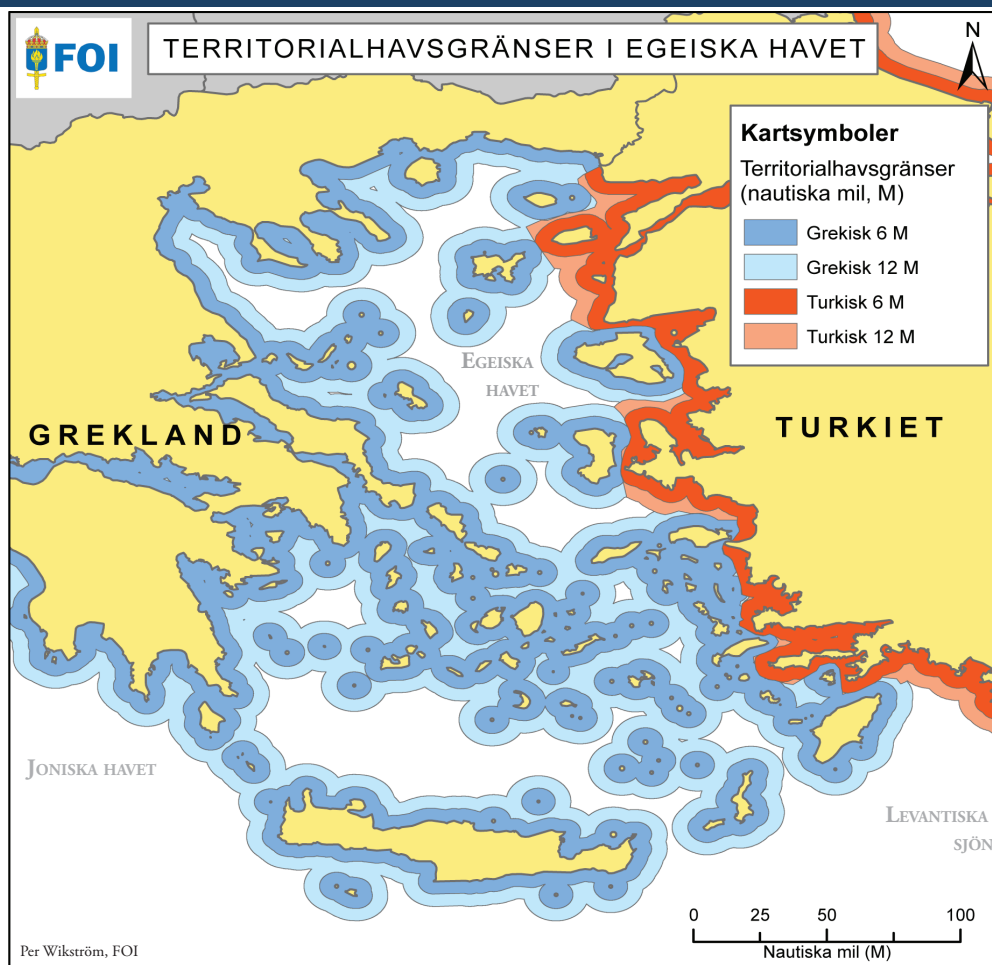
Turkiet och Grekland har sedan gammalt en problemtyngd relation och definierar sig historiskt i motsättning till varandra. Trots att bägge länderna är medlemmar i NATO har de två gånger varit nära krig om öar och havs territorier: i mars 1987 samt vintern 1995-1996. Grekland är nära lierat med regeringen på Cypern, medan Turkiet sedan 1974 ockuperar norra Cypern, vilket man, som enda land i världen, erkänner som den oberoende staten *Turkiska republiken Nordcypern*. Detta skapar ytterligare ett lager havsgränstvister, i och med att Turkiet sluter avtal med det nordcypriotiska styret och vägrar erkänna Cyperns överenskommelser med andra länder.

Konflikterna rör inte bara rätten till öar och skär, utan även synen på FN:s havsrättskonvention (*United Nations Convention on the Law of the Sea*, UNCLOS, 1982). Konventionen och dess tilläggsavtal (1994) har ratificerats av 150 länder, inklusive alla EU-medlemmar och unionen som sådan. Bland övriga undertecknare märks Ryssland, Libanon och Palestina. Till den minoritet stater som varken har ratificerat konventionen eller tilläggsavtalet hör Turkiet, USA, Israel, Libyen, Syrien och Förenade arabemiraten. Egypten har ratificerat konventionen men inte tilläggsavtalet.

Enligt konventionen äger alla stater rätten att, om de så önskar, utropa ett upp till tolv sjömil brett *territorialhav*, beräknat från både fastland och öar. Om det uppstår överlappande legitima anspråk ska området delas jämnt längs mittlinjen, men konventionen lämnar utrymme för andra lokala överenskommelser. Inom en stats territorialhav får andra länder inte öva militärt, signalspana eller fiska, och ubåtar måste framföras i övervattensläge.⁽¹⁾

Territorialhavskonflikterna i Egeiska havet hänger samman med områdets mycket speciella geografi, med en mängd grekiska öar nära det turkiska fastlandet.

Turkiet och Grekland har hittills nöjt sig med att kräva sex sjömil vardera i Egeiska havet. Om bägge länderna vidgade sina gränser till tolv sjömil skulle Greklands andel växa från 35 till 64 procent av den totala ytan, medan



Figur 1: Territorialhavsgrenser i Egeiska havet.

Turkiets territorium bara skulle öka obetydligt, till drygt 8 procent.⁽²⁾ Izmir, Istanbul och Bosporen skulle då helt muras in av grekiskt territorium.

Ankara ser detta som helt oacceptabelt och har i många år hotat med krig om Grekland skulle utöka sitt territorialhav i Egeiska havet. Grekland insisterar på sina konventionsenliga rättigheter, men har hittills avstått från att genomföra en utvidgning. Senast i augusti 2020, när Aten meddelade att man ämnar utvidga sitt territorialhav i Joniska havet till tolv sjömil, upprepade Turkiets utrikesminister Mevlüt Çavuşoğlu att det vore "skäl för krig" om detsamma skedde i Egeiska havet.⁽³⁾

Frågan påverkar även militär och civil flygfart, eftersom en stats luftrum följer territorialhavsgrensen. Samtidigt som Grekland hållit fast vid ett sex sjömil brett territorialhav har man utropat ett luftrum på tio sjömil. Tanken att territorialvatten och luftrum kan ha olika utsträckning har dock inte vunnit internationellt stöd. Turkiet genomför regelbundet demonstrativa militärflygningar i protest

mot de grekiska kraven och även USA gör ibland sådana markeringar.⁽⁴⁾

Turkiets andra stora invändning mot havsrättskonventionen rör dess regelverk för beräkning av en stats *ekonomiska zon* och *kontinentalsockel*. Dessa två besläktade koncept reglerar en stats rätt till fiske-, olje- och gasresurser inom 200 sjömil från land, till vilket konventionen uttryckligen räknar öar.⁽⁵⁾ Liksom med territorialhav gäller att överlappande anspråk löses genom delning längs mittlinjen.

Ett sådant regelverk är ytterst oförmånligt för Turkiet. Landet tillerkänns knappt någon ekonomisk zon i Egeiska havet, där Greklands övärld kramar den turkiska västkusten; och den turkiska sydkusten skiljs från Levantinska sjön av Cypern och ett fåtal grekiska öar. Turkiet är särskilt irriterat över de grekiska anspråk som utgår från ön Kastellorizo (turkiska: Meis), som utgör Greklands östligaste punkt. Kastellorizo är bara 12 km² stor och ligger några få kilometer från det turkiska fastlandet, men gör enligt havsrättskonventionen att stora delar av Levantinska sjön tillfaller Grekland istället för Turkiet.

Turkiets hållning är att FN:s havsrättskonvention får orimliga konsekvenser i östra Medelhavet, givet denna särpräglade geografi. Ankara driver istället tesen att fastlands-territorium alltid trumfar öar i de fall sådana ekonomiska havsgränser står mot varandra, även om öar fortfarande har territorialvatten. En sådan ordning skulle kraftfullt gynna Turkiet på bekostnad av Grekland.⁽⁶⁾ För Ankaras linje talar att vissa andra havsgränstvister har utmynnat i att kobbar och småöar ignorerats eller givits snävare ekonomiska zoner än närliggande fastland.⁽⁷⁾ Någon sådan princip finns likväl inte i havsrättskonventionen, som tvärtom – i linje med Greklands och Cyperns uppfattning – understryker öars likvärdighet med fastland. Den tillåter dock att lokala avtal sluts enligt andra principer.

Det är lätt att förstå varför Turkiet inte anser sig kunna acceptera FN:s havsrättskonvention, men landet saknar internationellt stöd för sin hållning. Ankaras okänsliga diplomati och orealistiska krav är viktiga orsaker, men mer avgörande är det faktum att havsrättskonventionen numera är mycket brett accepterad. Till och med USA, som inte heller har ratificerat konventionen, avfärdar Turkiets åsikter om Cypern, öar och havs territorier som ”en minoritet bestående av en [stat] mot resten av världen”.⁽⁸⁾ Grekland och Cypern, som starkt gynnas av konventionen, insisterar förstås på att Turkiet helt enkelt måste finna sig i läget. Den synen delas också av EU som helhet.

En viktig detalj är att havsgränsfrågorna också har flätats samman med andra tvister, exempelvis om demilitariserade zoner.⁽⁹⁾ Turkiet menar att Grekland bryter mot flera gamla avtal som stipulerat att vissa öar, exempelvis Kastellorizo, ska vara permanent demilitariserade.⁽¹⁰⁾ Grekland menar att avtalen inte längre kan anses giltiga och att Turkiets aggressiva uppträdande gör sådana krav orimliga.⁽¹¹⁾

TURKIETS NYA UTRIKESPOLITIK

Turkiet styrs sedan 2002 av Rättvis- och utvecklingspartiet (*Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP*), lett av nuvarande presidenten Recep Tayyip Erdoğan.

Så sent som på nittio-talet ansågs turkisk utrikespolitik, trots Cypernkonflikten och det infekterade förhållandet till Grekland, vara präglad ”av stor försiktighet” och en strävan efter ”att bli accepterad som en del av Europa”.⁽¹²⁾ Erdoğan's första tid som Turkiets ledare vittnade fortfarande om dessa ambitioner, men under ett drygt decennium har AKP:s reformislamistiska politik utvecklats i auktoritär och populistisk riktning. Partiet fungerar nu som en ren stödrörelse för Erdoğan och partiideologin har omgestaltats till en högerkonservativ, islamiskt färgad

nationalism. Ett misslyckat kuppförsök 2016 följdes av politiska åtstramningar och grundlagsändringar, vilka stärkte Erdoğan dominans. AKP:s popularitet har dock minskat något och Erdoğan parlamentariska maktställning vilar numera på en allians med det tidigare oppositionella Nationella handlingspartiet (MHP), som företräder en hårdför pan-turkisk högernationalism.⁽¹³⁾ Utrensningar i militären efter 2016 sägs samtidigt ha gynnat så kallade eurasister, en löst hållen vänsternationalistisk rörelse som vill samarbeta med Ryssland och Kina mot USA och EU.⁽¹⁴⁾ Till skillnad från MHP saknar eurasisterna parlamentsinflytande, men förefaller ha ett visst stöd inom officerskåren.

Det är oklart i vilken grad Erdoğan själv står under inflytande av den turkiska radikalnationalismens antivästliga och konspirativa tankegodar. Troligast är att den utrikespolitiska aktivismen i ganska hög grad syftar till att vinna inhemskt stöd och flytta fokus från landets allvarliga ekonomiska problem. Den turkiske presidenten är dock utan tvekan beredd att underblåsa nationalistiska stämningar för att legitimera och popularisera sin politik.

Ett relevant exempel är doktrinen om *Mavi vatan* (”det blå hemlandet”), som bygger på att Turkiet bara kan nå full potential genom att bygga upp en marin kultur, en stark flotta och utöva inflytande i Medelhavet. Detta var länge en obskyr teoribildning förknippad med marinofficerare på den eurasistiska ytterlighetsflanken, men termen infogades plötsligt i AKP-regeringens retorik under 2010-talets sista år. När Turkiet år 2019 genomförde sin största marinövning någonsin döptes den till *Mavi vatan* och samma år lät sig Erdoğan fotograferas framför en väggkarta som illustrerade Turkiets expansiva havsgränsanspråk, under rubriken ”det blå hemlandet, 462 000 km²”.⁽¹⁵⁾

Turkiets förändrade utrikespolitiska profil måste också ses mot bakgrund av förändrade regionala maktförhållanden. Den turkiska ekonomin har växt kraftigt sedan 2000-talets början, och med den Ankaras militära styrka och regionala inflytande. Försvarsbudgeten ökade med 86 procent mellan 2010 och 2019 och militärutgifternas andel av BNP steg från 2.1 till 2.7 procent.⁽¹⁶⁾ Samtidigt genomgick Mellanöstern en kaotisk period efter den arabiska våren 2011, då flera stater föll samman och förvandlades till konfliktarenor. Kombinationen av nya förmågor, möjligheter och hot har uppmuntrat till en aktivistisk utrikespolitik. Det finns också en utbredd känsla av att USA börjat vända sig bort från regionen och att Turkiet nu måste kliva fram och hävda sina intressen i en förändringsperiod.⁽¹⁷⁾

Under det gångna decenniet har Turkiet således övergivit det tidiga 2000-talets fokus på "mjuk makt" genom handel, diplomati och pragmatiska relationer med alla sidor. Istället har man tagit hård ställning i flera länders interna konflikter och börjat projicera makt med militära medel.⁽¹⁸⁾ Utöver arménärvaron i Cypern och norra Irak, som är av äldre datum, har Turkiet på kort tid inlett flera interventioner i Syrien (2016-) och Libyen (2019-), samt i konflikten om Nagorno-Karabakh (2020). Mellan 2015 och 2017 upprättades även turkiska militärbaser i Somalia och Qatar.⁽¹⁹⁾

Turkiets politik i arabvärlden är nära förknippad med just Qatar, men det turkisk-qatariska blocket står mot en rivaliserande grupp ledd av Förenade arabemiraten, Saudiarabien och Egypten. Efter 2011 gav Qatar och Turkiet starkt stöd till oppositionen i flera arabländer, ofta i samarbete med lokala grenar av islamiströrelsen Muslimska brödraskapet.⁽²⁰⁾ Regeringarna i Abu Dhabi, Riyadh och (efter 2013) Kairo förhöll sig däremot kyligt till de flesta av 2011-upproren och har terrorstämplat Brödraskapet. Fientligheten är särskilt uttalad mellan Ankara och Abu Dhabi, som stödjer skilda sidor i bland annat Syrien, Israel-Palestina och Libyen.⁽²¹⁾ Även Egypten betraktar Turkiet som en farlig fiende sedan president Abdelfattah al-Sisi störtade Muslimska brödraskapets Qatar- och Turkietsstödda regering i juli 2013. Istanbul är nu ett viktigt centrum för egyptiska exilidissidenter.⁽²²⁾

Relationen till Israel har också försämrats kraftigt under AKP:s styre, dock med ett tidigare startdatum och delvis av andra skäl. Turkiet och Israel samarbetade nära kring säkerhetsfrågor under 1990-talet, delvis riktat mot Syrien. Samarbetet fortsatte efter AKP:s valseger 2002, men Erdoğan började samtidigt fördöma Israels behandling av palestinierna och upprätta kontakter med Hamas, Brödraskapets palestinska gren. Länderna har inte upprätthållit normala ambassadörsförbindelser sedan 2010-talets början, med undantag för en kort period 2016-2018. Trots det har ett visst ekonomiskt och säkerhetspolitiskt samarbete fortsatt.⁽²³⁾ Israel har samtidigt närmat sig Grekland och Cypern, vilket både är ett resultat av och förstärker spänningarna med Turkiet.⁽²⁴⁾

Under 2010-talet har Turkiet också hamnat i återkommande konflikter med EU och USA. Landets roll inom NATO har ifrågasatts sedan Turkiet år 2016 inledde ett nära samarbete med Ryssland i Syrien, vilket har spritt sig till att också omfatta andra områden.⁽²⁵⁾ Den rysk-turkiska relationen är emellertid mycket komplex, och bygger delvis just på att Turkiet har NATO som yttersta

säkerhetsgaranti. Båda staterna utnyttjar konfliktytorna i Syrien, Libyen och Sydkaukasien som påtryckningsmedel mot varandra, samtidigt som de samarbetar kring gemensamma intressen. Sedan 2016 har Turkiet bland annat sluttit stora energioverenskommelser med Ryssland och, trots NATO-protester, köpt det ryska luftvärnssystemet S-400. USA har svarat med att utestänga Turkiet från utveckling och produktion av stridsflygplanet F-35.⁽²⁶⁾

ENERGIPOLITIK I MEDELHAVET

De havsrättsliga konflikterna i Levantinska sjön är av gammalt datum, men aktualiserades av cypriotiska oljeborrningar under 2000-talets första årtionde. Turkiet ingrep flera gånger med örlogsfartyg för att avvisa oljeborrningsskepp från vad man ansåg vara turkiskt eller nordcypriotiskt vatten.⁽²⁷⁾ Några större oljeresurser hittades aldrig i Medelhavet, men i slutet av 00-talet gjordes däremot stora naturgasfyndigheter utanför Israels kust och mellan 2010 och 2015 följde flera nya fynd utanför Israel, Egypten och Cypern. Företag från flera länder har nu sluttit kontrakt om prospektering och utvinning i området, inklusive Noble och ExxonMobil (USA), Eni (Italien), Total (Frankrike) samt Rosneft och Novatek (Ryssland).

Gasfyndigheterna fyller lokala energibehov, men har även en vidare geoeconomisk betydelse i och med att EU sedan många år strävar efter att minska sitt beroende av rysk gas. Storskalig naturgasexport till EU kräver dock ett transportsystem. Det finns i huvudsak två metoder:

- Gasen kan kylas till -162°C för att ges flytande form (*liquefied natural gas*, LNG). Den kan sedan fraktas till sjöss, vilket dock förutsätter en regional infrastruktur av kylningsanläggningar, LNG-skepp och hamnar med export- respektive importterminaler.
- Gasen kan sändas obehandlad genom rörledningar. Rörsystemen är generellt mer kostnadseffektiva än LNG-överskeppning när de väl byggts, men har stora initialkostnader, begränsad räckvidd och liten flexibilitet. De förutsätter därför stabila, långsiktiga avtal.

Regionens redan existerande gasinfrastruktur finns framförallt i Turkiet och Egypten, vilka bägge strävar efter att positionera sig som energipolitiska nyckelaktörer.

Turkiet är starkt beroende av utländsk gas genom både rörledningar och LNG-sjötrafik, främst från Azerbajdzjan och Ryssland, men även Iran, Qatar och Algeriet.⁽²⁸⁾ Både för att säkra ett stadigt och väl diversifierat tillflöde av gas och för att öka sitt politiska inflytande, strävar Turkiet efter



Figur 2: Ekonomiska zoner i Levantiska sjön.

att inrätta sig som ett energinav som knyter samman EU med producenter i Mellanöstern, Kaukasien, Centralasien och Ryssland.⁽²⁹⁾ Det är därför viktigt för Turkiet att östra Medelhavets energiresurser inte kanaliseras in i ett rivaliserande nätverk.

Ankara har tidvis starkt förordat byggandet av en ny undervattensledning som skulle låta Israel exportera gas till EU via turkiska rörledningar. Ett sådant projekt vore tekniskt genomförbart, men de dåliga turkisk-israeliska relationerna har blockerat alla framsteg.⁽³⁰⁾ Cypriotisk-turkiska och israelisk-libanesiska havsgränskonflikter lägger också hinder i vägen.⁽³¹⁾ Israels intresse förefaller numera vara svalt, även om idén kanske kan återupplivas i framtiden.⁽³²⁾ Hösten 2020 påbörjades USA-ledda havsgränsförhandlingar mellan Israel och Libanon, men en turkisk-israelisk anknytning skulle kräva mer än så.

Under 2010-talets sista halva uppstod en alternativ regional konstellation som uteslöt Turkiet. Motorn i samarbetet var så kallade trilaterala samarbeten, vars årliga toppmöten förenar Grekland och Cypern med Egypten (sedan 2014) respektive med Israel (sedan 2016). De två trilaterala har överlappat både medlems- och sakfrågemässigt, med fokus på gasexport och Turkiet. Tillsammans har de

sedan 2018 underlättat bildandet av Östra Medelhavets gasforum (*Eastern Mediterranean Gas Forum*, EMGF), ett Kairobaserat samarbetsorgan som även inkluderar Italien, Jordanien och Palestina.⁽³³⁾ USA och EU uppmuntrade grundandet av EMGF och har ansökt om observatörsmedlemskap. Frankrike söker fullt medlemskap.

EMGF stödjer projektet EastMed, en planerad gasledning från Israel via Cypern och Grekland till Italien. Ledningen skulle alltså kringgå Turkiet. Projektet klubbadess efter flera års diskussion vid det sjunde trilaterala mötet mellan Grekland, Cypern och Israel i Aten i januari 2020. Det återstår dock att ordna finansiering och lösa de ingenjörsmässiga problemen, som är avsevärda: ledningen skulle på sina ställen behöva löpa 3000 meter under vattenytan, genom sprickzoner med återkommande jordbävningar. Den passerar dessutom vad Turkiet anser vara turkiskt vatten.

EMGF:s värdland Egypten har en något ambivalent hållning till EastMed. Att man offentligt lovordar satsningen beror troligen främst på att man vill smörja EMGF-samarbetet och skada Turkiet. I praktiken fokuserar dock Kairo på att etablera sig som den primära kanalen för vidareexport av israelisk och cypriotisk gas i LNG-form.⁽³⁴⁾

Egypten har regionens enda LNG-kylningsanläggningar och två exportterminaler, med överskottskapacitet som räcker även för andra länders gas.⁽³⁵⁾ Det egyptiska gasnätet förbinds dessutom med Israel, Jordanien, Syrien och Libanon genom rörledningar över Sinaihalvön, vilka dock visat sig sårbara för sabotage av lokala klaner och jihadisterna. 2019 undertecknades ett tioårigt avtal om att sälja israelisk gas till Egypten, och senare samma år beslöts byggandet av en undervattensgasledning till Cypern. Åtminstone på kort- och medellång sikt framstår LNG-utsklippning från Egypten som en säkrare exportmetod, i och med att den kan inledas omedelbart medan EastMed kommer att ta årtal att bygga, om det ens är möjligt.⁽³⁶⁾

Strax efter att östra Medelhavets gaspolitik blivit som hetast i början av 2020, när EMGF formellt grundades och EastMed lanserades, rasade plötsligt gaspriserna, som en följd av ett ryskt-saudiskt oljepriskrig och coronaviruspandemin. I dagsläget är det svårt att nå lönsamhet i utbyggd gasproduktion och Egypten har tvingats pausa delar av sin LNG-apparat eftersom produkten inte går att sälja.⁽³⁷⁾ EU:s energibehov lär emellertid inte sitta i första taget och unionens spända förhållande till Ryssland paras numera med en nästan lika stark ovilja att göra sig beroende av Turkiet. Det talar för EMGF-samarbetets fortsatta relevans.

STEGVIS UPPTRAPPNING 2018-2020

Turkiet har under 2010-talet återkommande protesterat mot att Cyperns regering sålt prospekteringslicenser till internationella företag. Det turkiska statsoljebolaget TPAO har samtidigt tecknat avtal med Nordcypern som delvis överlappar de zoner som sålts av Cypern. I februari 2018 tvingades det italienska energibolaget Eni avbryta ett provborrningsuppdrag utanför Cypern, efter att ha tvingats bort av turkiska örlogsfartyg.⁽³⁸⁾ Ett år senare genomförde Turkiet sin stora *Mavi vatan*-flottövning och sände strax därpå, i maj och juni 2019, in prospekterings skepp i TPAO-licensierat cypriotiskt vatten. EU fördömde det turkiska agerandet och i november 2019 skapades en ramlagstiftning för ekonomiska sanktioner mot Turkiet.⁽³⁹⁾

Ankara backade emellertid inte. Istället följde en dramatisk upptrappning redan samma månad, i form av två avtal med den libyska regeringen i Tripoli: ett om turkiskt militärt bistånd och ett om havsgränser.

Tripoliregeringen bildades genom en FN-process och erkänns av EU, men är samtidigt en del i Mellanösterns regionala maktkamp, stödd av Turkiet och Qatar. Den utmanas av Khalifa Hefars rivaliserande östlibyska regering, som stöds av Förenade arabemiraten, Egypten,

Ryssland och i praktiken även av Frankrike. Under 2019 hade Hefar ryckt fram, men i december 2019 vände krigslyckan sedan Turkiet sändt militära drönare och syriska legosoldater till Tripoli. Genom det andra avtalet fastställde länderna samtidigt en mötespunkt för sina ekonomiska zoner/kontinentalsocklar i linje med Ankaras havsrättsidéer, vilket tilldelade Turkiet prospekteringsrättigheter i vattnen öster om Kreta.⁽⁴⁰⁾

EU fördömde genast avtalet och beskrev det som ogiltigt, och Libyenhändelserna satte bollen i rullning mot en förvärrad konflikt.⁽⁴¹⁾ När EastMed-projektet strax därpå sjösattes och EMGF började konstituera sig som internationell organisation, följde en ny turkisk prospekteringsrunda utanför Cypern. EU svarade med att för första gången aktivera sanktionsvapnet och svartlista två högt uppsatta direktörer i TPAO.⁽⁴²⁾ I juni anklagade Paris den turkiska flottan för att ha riktat vapen mot ett franskt skepp som patrullerade vattnen utanför Libyen. Den turkisk-franska relationen började nu bli mycket infekterad, och samma månad utlyste Turkiet nya provborrningar öster om Kreta med hänvisning till Libyenavtalet, vilket fick Grekland att höja sin militära beredskap.⁽⁴³⁾ Strax innan provborrningarna inleddes slöt Grekland och Egypten ett eget havsgränsavtal som avvisade den turkiska tolkningen.⁽⁴⁴⁾ När det turkiska prospekterings skeppet Oruç Reis ändå anlände några dagar senare var stämningen mycket spänd, med vapenskrammel på båda sidor. Bland annat Frankrike och Förenade arabemiraten sände sjö- och flygstridskrafter till området för att öva med Grekland och Cypern. Paris och Aten offentliggjorde också ett stort grekiskt vapenköp, involverande 18 Rafale-jaktplan, fyra fregatter, sjöhelikoptrar, torpeder, med mera.⁽⁴⁵⁾

Under september dämpades tonläget något i samband med att Oruç Reis lämnade området, möjligen som ett sätt att lindra spänningarna inför EU:s toppmöte 21 september. Mötet dominerades av planer på att rikta EU-sanktioner mot Lukasjenkoregeringen i Belarus, men vissa stater ville också se sanktioner mot Turkiet. När detta blockerades av bland annat Tyskland, som sedan sommaren försökt medla i Medelhavskrisen, lade Cypern in veto även mot Belarussanktionerna. Först vid ett nytt toppmöte 2 oktober lyckades EU-majoriteten få Cypern att vika sig. Turkiet undkom med en varning om att sanktioner kunde införas vid nästa toppmöte i december, om inte havsintrången upphörde.⁽⁴⁶⁾ Det dröjde dock bara tio dagar innan turkiska skepp var tillbaka i omstritt vatten. Det turkiska agerandet väckte stor irritation även i Tyskland,

som anklagade Erdoğan för att taktiskt växla mellan provokationer och nedtrappning.⁽⁴⁷⁾

Samtidigt började Turkiet öka trycket också i Cypernkonflikten, där Ankarastödde Ersin Tatar segrade i Nordcyperns presidentval 19 oktober. Valkampanjen hade haft starka nationalistiska inslag. Den nordcypriotiska regeringen hade bland annat givit turkcyprioter tillträde till det etniskt rensade grekcypriotiska området Varosha, trots att FN har fastslagit att dess status inte får ändras. Tatar är dessutom förespråkare av den i Cypernkonflikten kontroversiella idén om en tvåstatslösning: han vill alltså överge försöken att återförena öns två halvor och söka internationellt erkännande för ett självständigt Nordcypern. Teoretiskt sett skulle detta kunna leda vidare till ett sammangångande med Turkiet, även om det inte är det uttalade syftet. I mitten av november gjorde Erdogan och Tatar ett gemensamt besök i Varosha och uttalade stöd för tvåstatsidén.⁽⁴⁸⁾

EUROPA, RYSSLAND OCH USA

Grekland, Cypern och Frankrike har drivit på för en hårdare EU-politik mot Turkiet, medan Tyskland har varit försiktigare och försökt medla. Även exempelvis Spanien och Italien anses förordna en återhållsam linje.⁽⁴⁹⁾ Storbritannien har varit påtagligt frånvarande, trots att landet har två militärbaser på Cypern och ett gammalt engagemang i dessa frågor – sannolikt på grund av Brexitproblematiken.

Ryssland och USA har hållit låg profil, även om USA har varit öppet kritiskt mot Turkiets agerande. Kongressen i Washington antog i december 2019 en lag som ger amerikanskt stöd till det israelisk-grekisk-cypriotiska trilaterala samarbetet, med udden tydligt riktad mot Turkiet och Ryssland.⁽⁵⁰⁾

SLUTSATSER

Gasupptäckterna i östra Medelhavet har lett till en sammansmältning av de tre regionala dynamiker som skisserats ovan. Nya politiska block har bildats till stöd för gemensam energiutvinning och för att isolera ett Turkiet som upplevs som aggressivt och hotfullt. Ankara har samtidigt blåst nytt liv i gamla anspråk på havsområden vars värde nu har skjutit i höjden. Gamla turkiska tvister med Grekland och Cypern har därmed kopplats ihop med landets nyare konflikter i Mellanöstern.

Det faktum att alla inblandade betraktar gasfyndigheterna ur ett säkerhetsperspektiv har lett till marin kapprustning.⁽⁵¹⁾ Militariseringen av östra Medelhavet har också drivits på av den arabiska våren 2011 och de efterföljande

krigen, samt av migrationskrisen 2015. Ytterligare en del i pusslet är Rysslands återupprättade fasta flott närvar i östra Medelhavet från och med 2013, en utveckling som delvis katalyserats av Syrienkriget.⁽⁵²⁾

Den turkiska statsledningen upplever sig således, inte utan skäl, ha ringats in av regionala rivaler som försöker utesluta Turkiet från östra Medelhavsregionens växande ekonomiska och strategiska värden. Erdoğan verkar även anse att Turkiet nu är starkt nog att strategiskt flytta fram sina positioner, i ett läge där regionen – framför allt Mellanöstern – befinner sig i ett omvandlingsskede. Att den hårdföra utrikespolitiken stärker Erdoğan på hemmaplan är ytterligare en tydlig drivkraft.

Att enbart tolka Turkiets aggressiva uppträdande i inrikespolitiska termer eller som populistisk, emotionell nationalism vore dock ett misstag. Erdoğan konfliktsökande utrikespolitik svarar i grund och botten mot konkreta turkiska statsintressen, vilka formulerades långt före AKP:s maktövertagande 2002. Så länge Ankara upplever sig vara hotat och förfördelat i Medelhavet kommer det att vara viktigt för landet att demonstrera en konsekvent linje och kontinuerligt utmana rivaliserande havsanspråk, vilket man kan göra i relativ trygghet tack vare sin militära/marina styrka.

I september 2020 beskrev Erdoğan sitt agerande som ägnat att bryta en orättfärdig isolering av Turkiet: ”De lönlösa steg som tagits för att utesluta vårt land kan omöjligen nå framgång”, sade presidenten, som varnade mot alla försök att ”ignorera vårt land när det gäller regionens naturresurser”. För Erdoğan ligger lösningen på krisen i sammanhållandet av en regional konferens dit även Nordcypern måste bjudas in, så att ”de rättigheter och intressen som tillkommer alla regionens länder kan beaktas.”⁽⁵³⁾ Förslaget om en stor internationell konferens återkommer ofta i Ankaras retorik. Det tycks syfta till att flytta ut frågan från det folkrättsjuridiska fältet, där Turkiet befinner sig i tydligt underläge, till en bredare intresse- och styrkebaserad förhandling där även Cypernkonflikten ingår och Turkiet fritt kan spela ut hela sin hand.

Denna aktivt spänningsskapande strategi är inte kostnadsfri, i och med att den skadar Turkiets relationer med EU och utlöser säkerhetspolitiska kriser som kan visa sig svårkontrollerade. Det är dock tänkbart att Ankara bedömer att det kollektiva intresset av gasexport från Medelhavet är så stort att åtminstone några andra aktörer till sist kommer att överge sin gemensamma folkrättsligt grundade linje, för att istället söka en kompromiss som i högre grad tillfredsställer Turkiets behov. ■

Källor

- A. Murat Agdemir, "A New Partnership in the Eastern Mediterranean: The Growing Relations between Israel and Greece", *Mediterranean Quarterly*, vol. 26, nr. 4, december 2015.
- Nouran Awadin, "mustaqbal munazzamat muntada ghaz sharq al-mutawasset ma bain al-fard wal-tahaddiat", Egyptiska centret för strategiska studier, 22 september 2020, <https://marsad.ecsstudies.com/40520>.
- Abdelrahman Ayyash, "The Turkish Future of Egypt's Muslim Brotherhood", The Century Foundation, 17 augusti 2020, <https://tcf.org/content/report/turkish-future-egypts-muslim-brotherhood>.
- Clement Dodd, *The History and Politics of the Cyprus Conflict*, Palgrave Macmillan, 2010.
- Jon M. Van Dyke, "An Analysis of the Aegean Disputes under International Law", *Ocean Development & International Law*, vol. 36, nr. 1, 2005, s. 63-117.
- Eric R. Eissler och Gözde Arasil, "Maritime Boundary Delimitation in the Eastern Mediterranean", *The RUSI Journal*, vol. 159, nr. 2, maj 2014, s. 74-80.
- Emre Erşen och Mitat Çelikpala, "Turkey and the changing energy geopolitics of Eurasia", *Energy Policy* nr. 128, 2019, s. 585-592.
- Paul Fraioli (red.), "Geo-economics and Israel's gas exports in the Eastern Mediterranean", International Institute for Strategic Studies, *Strategic Comments*, vol. 26, kommentar nr. 24, 2020, s. x-xii.
- Karolina Gasinska (red.), "Foreign military bases and installations in Africa", FOI-R--4658--SE, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), augusti 2019, <https://www.foi.se/rapportsammanfattning?reportNo=FOI-R--4658--SE>.
- Bitte Hammargren, "Turkey's tightrope act: Staying in Nato while warming towards Russia", FOI memo 6676, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 19 februari 2019, <https://www.foi.se/rapportsammanfattning?reportNo=FOI%20MEMO%206676>.
- Mohammed Hassan, "hal yuathir khatt al-ghaz al-djedid East Med ala tahawwul misr li-markaz iqlimi li-tadawul al-taqa", Egyptiska centret för strategiska studier, 6 januari 2020, <https://marsad.ecsstudies.com/16987>.
- Ann-Sofi Jakobsson Hatay, *Konflikten på Cypern*, Världspolitikens dagsfrågor nr. 8, Utrikespolitiska institutet, 2002.
- Jonas Kjellén, "Ryska marinstridskrafter i Medelhavet", FOI memo 6569, 7 december 2018, <https://www.foi.se/rapportsammanfattning?reportNo=FOI%20Memo%206569>.
- Aron Lund, "Russia in the Middle East", UI Paper 2/2019, Utrikespolitiska institutet, 2019, <https://www.ui.se/evenemang/tidigare/2019/mars/russia-in-the-middle-east>.
- Marc Lynch, *The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East*, Public Affairs, 2017.
- Jana Puglierin, Arturo Varvelli, José Ignacio Torreblanca och Tara Varma, "Views from the capitals: Gas conflict in the eastern Mediterranean", Europeiska utrikespolitiska rådet (ECFR), 16 september 2020, https://www.ecfr.eu/publications/summary/vfc_views_from_the_capitals_gas_conflict_in_the_eastern_mediterranean.
- Aviad Rubin och Ehud Eiran, "Regional maritime security in the eastern Mediterranean: expectations and reality", *International Affairs*, vol. 95, nr. 5, Sep. 2019.
- Branislav Stanicek, "Turkey: Remodelling the eastern Mediterranean: Conflicting exploration of natural gas reserves", Europaparlamentets utredningstjänst, PE 652.048, September 2020.
- Stylianios A. Sotiriou, "Creating norms around the Eastern Mediterranean energy resources as a necessary means of security", *European Security*, vol. 29, nr. 2, 2020.
- Ingvar Svanberg (red.), *Turkiet: bro eller barriär mellan Europa och Asien*, Arena, 1997.
- Nan Tian, Alexandra Kuimova, Diego Lopes da Silva, Pieter D. Wezeman och Siemon T. Wezeman, "Trends in World Military Expenditure, 2019", Stockholms internationella fredsforskningsinstitut (SIPRI), april 2020.
- Turkiska presidentämbetets kommunikationsdirektorat, *Strategic Step in the Eastern Mediterranean Equation: Memorandum of Understanding between Turkey & Libya*, 2020.
- Zenonas Tziarras (red.), *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*, Friedrich Ebert Stiftung/PRIO Cyprus Centre, 2019.
- Kıvanç Ulusoy, "Turkey and Israel: Changing Patterns of Alliances in the Eastern Mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, vol. 22, nr. 3, 2020, s. 415-430.
- Utrikesdepartementet, "Förenta nationernas havsrättskonvention (Montego Bay den 10 december 1982) och avtalet om genomförande av Del XI i denna konvention (New York den 28 juli 1994)", SÖ 2000:1.
- Gareth M. Winrow, "The Anatomy of a Possible Pipeline: The Case of Turkey and Leviathan and Gas Politics in the Eastern Mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, vol. 18, nr. 5, 2016, s. 431-447.

Slutnoter

- 1 Se FN:s havsrättskonventions del II, kapitel 3, artiklarna 19 och 20.
- 2 Van Dyke 2005, s. 83.
- 3 "Turkey says Greece's decision to extend its territorial waters in Aegean is cause of war", *Hürriyet Daily News*, 30 augusti 2020, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-says-greeces-decision-to-extend-its-territorial-waters-in-aegean-is-cause-of-war-157805>.
- 4 "National airspace", Issues of Greek-Turkish Relations: Relevant Documents, Hellenic Ministry of Foreign Affairs, 14 juni 2018, <https://www.mfa.gr/en/issues-of-greek-turkish-relations/relevant-documents/national-airspace.html>; Van Dyke 2005, s. 85.
- 5 Kontinentalsockeln kan under vissa omständigheter sträcka sig längre än 200 mil, men i östra Medelhavet är avstånden för korta för att det ska vara relevant. Om öars status, se konventionens del XIII, artikel 121.
- 6 Turkiska presidentämbetets kommunikationsdirektorat 2020.
- 7 Van Dyke 2005, s. 90.
- 8 Vassilis Nedos, "Wess Mitchell sends clear message to Turkey over Cyprus", *Kathimerini*, 21 december 2018, <https://www.ekathimerini.com/235913/article/ekathimerini/comment/wess-mitchell-sends-clear-message-to-turkey-over-cyprus>.
- 9 Van Dyke 2005, s. 73-83.
- 10 Turkiets inställning beskrivs i "Background Note on Aegean Dispute", Turkiets utrikesministerium, odaterad, www.mfa.gov.tr/background-note-on-aegean-dispute.en.mfa. Demilitariseringen av Tolvöarna, dit Kastellorizo hör, föreskrivs tydligt i fredsfördraget med Italien 1947, sektion 5, artikel 14.2.
- 11 Greklands inställning beskrivs i "Turkish claims regarding the demilitarization of islands in the Aegean Sea", Greklands utrikesministerium, odaterad, <https://www.mfa.gr/en/issues-of-greek-turkish-relations/relevant-documents/turkish-claims-regarding-the-demilitarization-of-islands-in-the-aegean-sea.html>.
- 12 H. Magnus Karaveli, "Landet mellan öst och väst: en historisk-politisk översikt" i Svanberg (red.) 1997, s. 48.
- 13 Burak Kadercan, "The Year of the Gray Wolf: The Rise of Turkey's New Ultranationalism", *War on the Rocks*, 16 juli 2018, warontherocks.com/2018/07/the-year-of-the-gray-wolf-the-rise-of-turkeys-new-ultranationalism.
- 14 Zafer Yörük, "Turkey's Eurasianist shift: bluff or strategic turn?", *Duvar English*, 20 december 2019, duvarenglish.com/columns/2019/12/20/turkeys-eurasianist-shift-bluff-or-strategic-turn.
- 15 Can Kasapoglu, "The Blue Homeland: Turkey's largest naval drill", *Anadolu*, 27 februari 2019, <https://www.aa.com.tr/en/analysis/-the-blue-homeland-turkey-s-largest-naval-drill/1404267>; "Erdogan takes photograph in front of 'Blue Homeland' map", *Kathimerini*, 2 september 2019, <https://www.ekathimerini.com/244125/article/ekathimerini/news/erdogan-takes-photograph-in-front-of-blue-homeland-map>.
- 16 Tian et al, 2020, s. 11.
- 17 William Armstrong, "Analysis: Turkey pushes to fulfil global ambitions amid US retreat under Trump", *BBC Monitoring*, 15 oktober 2020, <https://monitoring.bbc.co.uk/product/c2023meb>.
- 18 Se t.ex. Fraioli (red.) 2020.
- 19 Om Turkiets roll i Somalia, se Samuel Bergenwall, "Turkey, United Arab Emirates and other Middle Eastern States: Middle Eastern Base Race in North-Eastern Africa" i Gasinska (red.) 2019, s. 39-41.
- 20 Lynch 2019.
- 21 Andrew England, Laura Pitel och Simeon Kerr, "UAE vs Turkey: the regional rivalries pitting MBZ against Erdogan", *Financial Times*, 26 oktober 2020, <https://www.ft.com/content/990f13cf-613f-48a5-ac02-c8c73741a786>.
- 22 Ayyash 2020.
- 23 Ulusoy 2020; Noa Landau och Jonathan Lis, "Turkey and Israel Expel Envoys Over Gaza Deaths", *Ha'aretz*, 16 maj 2018, <https://www.haaretz.com/israel-news/turkey-expels-israel-s-ambassadors-due-to-gaza-death-toll-1.6092965>.
- 24 Agdemir 2015.
- 25 Lund 2019, s. 24-25; Hammargren 2019.
- 26 Hammargren 2019; Aaron Mehta, "Turkey officially kicked out of F-35 program, costing US half a billion dollars", *Defense News*, 17 juli 2019, <https://www.defensenews.com/air/2019/07/17/turkey-officially-kicked-out-of-f-35-program>.
- 27 Eissler och Arasil 2014, s. 74-77.
- 28 Nuran Erkul Kaya, "Turkey's gas imports from Russia and Iran fall sharply", *Anadolu*, 24 augusti 2020, <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-s-gas-imports-from-russia-and-iran-fall-sharply/1951397>.
- 29 Erşen och Çelikpala 2019.
- 30 Winrow 2016, s. 438.
- 31 Andreas Stergiou, "Geopolitics and Energy Security in the Eastern Mediterranean: The Formation of New 'Energy Alliances'", i Tziarras (red.) 2019, s. 15-17.
- 32 Winrow 2016, s. 441; Fraioli (red.) 2020.
- 33 Palestinas representant bojkottade EMGF-invigningen i september 2020, med hänvisning till att Israel krävt att Palestina skulle delta som "Palestinska myndigheten". Det palestinska utrikesministeriet underströk dock att man fortfarande är medlem i EMGF. "al-kharidjia: falastin mutamassika bi-udwiat muntada ghaz sharq al-mutawasset wa-taghaiub-i-ha an tawqie al-ittifaq la yaani al-insihab min-ha", Palestinska nyhets- och informationsbyrån (Wafa), 23 september 2020, <https://www.wafa.ps/Pages/Details/9753>.
- 34 "Factbox: Egypt's push to be east Mediterranean gas hub", *Reuters*, 15 januari 2020, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-israel-gas-factbox/factbox-egypts-push-to-be-east-mediterranean-gas-hub-idUSKB-N1ZE1ON>.
- 35 "2020 World LNG Report", *International Gas Union*, 2020, <https://www.igu.org/app/uploads/wp/2020/04/2020-World-LNG-Report.pdf>.
- 36 Hassan 2020.
- 37 David Rosenberg, "Israel's gas party ended before it began", *Ha'aretz*, 26 maj 2020, <https://www.haaretz.com/israel-news/business/premium-israel-s-gas-party-ends-before-it-began-1.8874678>.

- 38 "Eni rig sails for Morocco after Turkey blocks Cyprus search", AFP/France-24, 27 februari 2018, <https://www.france24.com/en/20180227-eni-rig-sails-morocco-after-turkey-blocks-cyprus-search>.
- 39 Europeiska unionens råd, rådsslutsatser 15 juli och 11 november 2019.
- 40 Erdogan Cagatay Zontur, "Map delineates Turkey's maritime frontiers in E. Med", Anadolu, 2 december 2019, <https://www.aa.com.tr/en/infographics/map-delineates-turkeys-maritime-frontiers-in-emed/1661791>.
- 41 Europeiska unionens råd, rådsslutsatser 12 december; Stanicek 2020, s. 5-6.
- 42 Europeiska unionens råd, rådets beslut (Gusp) 2020/275 den 27 februari 2020 om ändring av beslut (Gusp) 2019/1894.
- 43 Nektaria Stamouli och Joshua Posaner, "Greek PM warns Turkey over Eastern Mediterranean survey", *Politico Europe*, 21 juli 2020, <https://www.politico.eu/article/german-minister-warns-turkey-drilling-in-mediterranean-harms-eu-ties/>.
- 44 "Egypt and Greece sign agreement on exclusive economic zone", Reuters, 6 augusti 2020, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-greece-idUSKCN252216>.
- 45 "La Grèce annonce acquérir 18 avions de combat Rafale", Le Figaro, 12 september 2020, <https://www.lefigaro.fr/international/la-grece-annonce-acquerir-18-rafale-20200912>.
- 46 Alexandra Brzozowski, "EU leaders unblock Belarus sanctions, issue 'carrot and stick' warning to Turkey", Euractiv, 2 oktober 2020, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-leaders-unblock-belarus-sanctions-issue-carrot-and-stick-warning-to-turkey/>
- 47 "Foreign Minister Maas ahead of his departure for Nicotia and Athens", tyska utrikesdepartementet, 13 oktober 2020, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2404690>.
- 48 Menelaos Hadjicostis, "Erdogan backs two-state Cyprus deal, puts talks in doubt", Associated Press, 15 november 2020, <https://apnews.com/article/turkey-cyprus-recep-tayyip-erdogan-greece-62119c3a708cb7202a81d7717b726e0f>
- 49 Puglierin et al 2020.
- 50 Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019 <https://www.govtrack.us/congress/bills/116/s1102/text>
- 51 Rubin-Eiran 2019, s. 990-993 (citat från s. 990).
- 52 Kjellén 2018.
- 53 President Recep Tayyip Erdogans tal till FN:s generalförsamling, 22 september 2020. (Engelska.) https://statements.unmeetings.org/estatemnts/10.0010/20200922/cVOFMr0rKnhR/UMPvjFnAUcGf_en.pdf.